

Universitätsbibliothek Wuppertal

De Theophrasti virtutibus dicendi

Stroux, Johannes

Lipsiae, 1912

Caput II. De Theophrasti ratione virtutum

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-4889](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-4889)

tum (*ἀρετῶν λέξεως*) loco, similiter atque ante eum fecit Schmidius¹), sed etiam tria dicendi genera (*χαρακτῆρας*) adderet eos secutus, quorum sententias Schmidius refutare studuit. Neutrum vero ad Theophrasti librum iure deferri, omnem eius rationem *λέξεως* in virtutibus elocutionis esse positam cum ex virtutum historia mihi demonstrari posse videretur, etiam post Mayeri editionem nova totius quaestionis disputatione opus esse censui. De singulis partibus in hac tam universa dissensione decertare inutile putavi esse nisi iis locis, ubi de summa totius quaestionis agitur. Ibi meae sententiae iam antea litteris conceptae argumenta, quibus ille mihi refutari videretur, addidi. Omnino autem sicut neminem consulto praeterii, cuius sententiam secutus sum, ita meum non esse credidi ex magna copia litterarum, quae nostra aetate de arte rhetorica editae sunt, omnes, quibus assentiri non possum, disertis verbis afferre, nisi magni nominis auctoritas id postulabat.

CAPUT II.

DE THEOPHRASTI RATIONE VIRTUTUM.

Cicero in 'Oratore' (75sq.) Atticorum subtile genus dicendi describit atque postquam simplicem eius generis rationem ex ornamentis verborum tantopere exemit, ut elegantia modo et munditia remaneat, ita pergit: „Sermo purus erit et Latinus, dilucide planeque dicetur, quid deceat, circumspicietur; unum aberit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus: ornatum illud, suave et affluens“.

Hoc gravissimum duco omnium fragmentorum, quae libri *περὶ λέξεως* ad nos pervenerunt, in his Tullii verbis summum nostrae quaestionis momentum colloco. Sed interpretatione indigent haec verba, neque enim sine causa factum videtur esse, quod hunc tam gravem locum viri docti diversis rationibus intellexerunt, quamquam verba ipsa satis aperta sunt, ut de Ciceronis quidem sententia nulla relinquatur dubitatio. Sed quo maioris res momenti est, eo diligentius ratio philologicae inquisitionis est servanda. Ciceronem ex Cicerone interpretari debemus, priusquam alios testes advocemus. Plerique autem interpretes a vero videntur aberrasse, quia ex Simplicio, de quo infra dicam, certam antea

1) Schmidius tamen inter ideas et virtutes tam accurate distinxit, ut etiam disertis verbis vetaret eas confundi (Mus. Rhen. 49, 145). Mayerus autem non dubitat ideas cum virtutibus permiscere et mixtum aliquid describit, quod est, ut Tullii verbis abutar, „utriusque particeps vel utriusque, si verum quaerimus, potius experts“.

de Theophrasto sententiam perceperant eandemque in Ciceronem quamvis invitum vi interpretationis intulerunt. Nostra igitur ita procedat disputatio, ut primum interpretemur ipsum Oratoris Tulliani locum, deinde librum tertium de Oratore adhibeamus, tum denique Simplicium, cuius diversa ex ratione quomodo Ciceronis de Theophrasteis virtutibus testimonium viri docti mutaverint, postremo videamus.

Atque primum quidem, cum in Romanorum litteris rhetoricis plurimum semper valeat Graeca artis vocabula pro Latinis restituere, hoc nos facere nostro quoque loco oportet. Neque dubium est, quin tria, quae Tullius priora enumeravit, recte¹⁾ vertamus his Graecis vocabulis: 1. *ἑλληνισμός*, 2. *σαφήνεια*, 3. *πρόεπον*. In quarta tamen laude haeremus, quam unam esse etsi Cicero aperte docet, tamen tribus voluit nominibus appellare, cum ita diceret: 'ornatum illud, suave et affluens'. E quibus unum vocabulum, scilicet suave, Graeca voce *ἡδύ*, cuius in arte rhetorica vim late patentem nemo ignorat, sine dubio reddi potest. Tamen Strillerus, qui loco laudato voce illa contentus est, partem bene convertit, totam virtutem non nominavit. Quaerentibus nobis, quo Graeco nomine Theophrastus uti potuerit, maxime considerandum est Ciceronem in libro De Or. III eandem laudem una voce appellare 'ornatum'.²⁾ Sane ne id quidem vocabulum satis definitum est, ut certa ratione in Graecum sermonem transferatur. *Κόσμος* nomen non probatur usu rhetoricum. Sed si virtutum dicendi historiam postea percurres, videbis, quibus rationibus adductus nomine *κατασκευή* quartam laudem a Theophrasto censeam esse appellatam. Atque haec quidem de Graecis laudum vocabulis. Iam ad earum numerum attendamus. Feliciter enim accidit, quod Cicero tam accurate numeravit. Quattuor laudes descripto ordine³⁾ affert. Quam ipse quarto loco collocat, eandem apud Theophrastum affirmat quartam fuisse. Quis est, qui casu hoc factum esse credat? Negandum immo vero est tres laudes, quae apud Ciceronem quartam antecedunt, alias esse, quam illas tres laudes, quas apud Theophrastum antecessisse numerus docet. Accedit, quod illa de laudibus verba ut inter se coniuncta et continua sunt, ita a finitimis verbis distinguuntur. Antea enim Tullius idem fere aliis verbis exposuit, scilicet subtilem oratorem elegantia excellere, sed ornamentis carere, ita ut

1) Ita etiam convertit Striller: De Stoicorum studiis rhetoricis p. 51. Locos, quibus probetur, collegerunt Causeret: Étude sur la langue de la rhétorique dans Cicéron (1886) et Geigenmüller: Quaestiones Dionysianae de vocabulis artis criticae.

2) Cf. infra p. 11, p. 18sq.

3) Etiam dicendi ratione Cicero enumerationem significavit. Nam asyndetice et membratim magis quam periodice locutus est.

quattuor laudum enumeratio quasi recapitulationis vice fungeretur, postea autem verba quaedam de sentiis fecit. Quare cum quattuor laudes etiam disputationis filo inter se consuantur, sequitur, ut quod de una constet quarta, idem de trium antecedentium auctore statuendum sit. Sed haec fortasse leviora. Gravissimum vero et certum argumentum ex Ciceronis argumentatione et consilio capitur, quaerentibus nobis, quid adhibitis quattuor laudibus et ascita Theophrasti auctoritate sibi voluerit. Quod ut intellegamus, meminisse nos oportet Atticos in Ciceronem impetum facere, quorum genus dicendi in summa eruditione et prudentia positum rerum diligentia et elegantia verborum excellebat. Tale igitur genus oratorum vituperandum erat, non quo vitia ostenderet, sed quod bonis careret. Quam sententiam Tullius primum suis verbis protulit, cum laudaret ea, quae essent subtili oratori instrumenta dicendi, alia vero denegaret, quae non minus magna essent, veluti numeros oratorios et omnem insignem ornatum (Or. 76—78). Deinde autem iure veritus, ne sibi cedere Attici nollent, ad maius nomen iudicium detulit, cuius in λέξεως praeceptione auctoritatem omnes artis rhetoricae periti colebant, ad Theophrastum, magistrum elocutionis. Quattuor hic laudes orationis constituit, quarum tres quidem Attici sua subtilitate assecuti sunt, una certe deest eosque detinet, ne ad optimum perveniant. Omnem argumenti vim debilitat et is, qui quattuor laudum unam Theophrasto, tres reliquas aut ipsi Ciceroni aut alteri tribuat, et is, qui plures etiam, quas Cicero omiserit, laudes a Theophrasto constitutas esse contendat. Quodsi legimus: 'unum aberit, quod quartum numerat Th.', qua tandem ratione hoc 'unum' explicabis, nisi omnia, quae Theophrastus praeter hoc 'unum' voluit, subtili oratori praesto esse concedes?

Ad numerum laudum et Theophrasti auctoritatem cognoscendam verba 'Oratoris', ut interpretatio docuit, certe sufficiunt. Sed cum uno loco commemorentur, non intellegitur, quas partes in libris technicis περί λέξεως egerint, quomodo cum reliquis praeceptis in unum ordinem convenerint. Haec autem ad plenam laudum Theophrastearum cognitionem desiderantur.

Ecce auxilio venit liber tertius De Oratore. Qui si satis adhibitus esset, de interpretatione laudum in Oratore non potuit adeo dubitari. Etenim cum easdem quattuor laudes ita coniunctas videamus, ut omnem λέξεως orbem complectantur, non iam licet dissoluto ordine aliam ad alium auctorem referre aut illis quattuor complures alias aliunde repetitas adnectere. Ita autem de elocutione Crassum praecipientem fecit Cicero: „Quinam igitur dicendi est modus melior . . . quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte congruenterque

dicamus?“ (De Or. III 37). Quae in Graecum conversa sermonem haec sunt: *ἑλληνισμός, σαφήνεια, κατασκευή, πρόπον*. Mutato leviter ordine¹⁾ apparet easdem quattuor laudes enumerari, quos ‘Orator’ Theophrasto dedit. Haec igitur ratio inter librum tertium De Oratore et Oratorem intercedit, ut Orator nos doceat Theophrastum auctorem quattuor laudum esse, librum De Oratore tertium earum usum et rationem ostendat. Neque enim quicquam, quod in libro De Or. III de fontibus legitur, quibus Cicero usus sit, nobis obstat, quominus quattuor laudes, quas Crassus explicat, a Theophrasto petitas esse ex Oratoris testimonio credamus²⁾, sed etiam omnia in Theophrastum Peripateticum bene quadrant. In dialogo non potuit Cicero facere Crassum et Antonium hunc illumve auctorem nominatim afferentes, ut in libris technicis ratio est. Tamen in una elocutionis parte auctoribus sibi nitendum esse putavit, ut opprobrium evitaret. Sicut in ‘Oratore’, cum longa disputatione explicaret, quid de numerosa oratione sentiret, veritus, ne tam subtilis doctrina sibi dedecori esset, multis argumentis se optimo iure ea docere contendit³⁾, ita in libro De Or. III 187 se excusavit his verbis: „Atque haec quidem ab eis philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt; quod eo saepius testificor, ut *auctoribus laudandis* ineptiarum crimen effugiam.“ Omnis de rhythmis locus a Catuli philosophis petitus est, Catulus autem erat Peripateticus, quorum insuper nomina Tullius profert: „Aristoteles, Catule, vester“ (III 182) et brevi post: „Namque ego illud adsentior Theophrasto, qui putat orationem, quae quidem sit polita atque facta quodammodo, non astrictae, sed remissius numerosam esse oportere“ (III 184). In reliqua autem *λέξεως* institutione, in qua crimen illud ineptiarum praecipiente minus imminebat, magistrorum dicendi praecepta Crassus iterum atque saepius aspernatus⁴⁾ Sulpicio roganti explicavit, quomodo in re vulgari et omnibus nota nihilominus suo nomine digna esset expositurus: „Tum Crassus: ‘pervulgatas res requiris’, inquit, ‘et tibi non incognitas, Sulpici: quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non scriptum etiam reliquit? Sed geram morem et ea dumtaxat, quae mihi nota sunt, breviter exponam tibi; censebo tamen ad eos, qui *auctores et inventores* sunt harum sane minutarum rerum (sci-

1) De Theophrasti ordine *τοῦ πρόποντος* vide caput V.

2) Adnotandum est Theophrasti auctoritatem ad quattuor laudes solas pertinere. De singulis praeceptis hac in disputatione non quaerimus, sed consentaneum est praeter Theophrastea in singulis etiam recentiora adhibita esse. Infra apparebit Ciceronem in tribus laudibus multo breviorum esse, quam fuit Eresius, in ornatu locupletiorum.

3) Or. 140 sqq.

4) De quibus vide De Or. III 54, III 92, III 103.

licet praeceptorum λέξεως) revertendum“ (III 148). Quidni credamus Ciceroni, qui operi suo dignitatem reddere studuit, cum auctoritatem magistrorum summo nomine praedictorum sequi mallet quam rhetorum minorum. Quos autem eos inventores fuisse dicamus? Qui historiam λέξεως secum reputabit, facere non potest, quin Peripateticos significari intellegat. Cicero et ipse quoque initio operis sui nos docuit, quos designare vellet, cum hanc laudem ad Aristotelem Theophrastumque deferret (De Or. I 43). Constat ergo quattuor illas virtutes, quibus Crassus in tertio libro De Or. omnem elocutionem subicit, ipsius Theophrasti esse. Iam videndum est, qua ratione λέξεως praecepta in quattuor laudum capita distribuuntur.

I. Ἑλληνισμός.

Crassus Tullianus quamquam ἑλληνισμὸν et σαφήνειαν inter laudes ducit, tamen suum non putat esse puri et dilucidi sermonis praecepta explicare. Eas enim duas virtutes oratorias non rhetorum erat excolere in adolescentibus, sed grammaticorum in pueris. „Neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat . . . neque vero, qui non dicat, quod intellegamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur haec, quae cognitionem habent facilem, usum necessarium. Nam alterum traditur litteris doctrinaque¹⁾ puerili; alterum adhibetur ob eam causam, ut intellegatur, quid quisque dicat“ (III 38). „Praetereamus igitur praecepta Latine loquendi, quae puerilis doctrina tradit“ (III 48). „Quoniam haec satis spero vobis quidem certe maioribus molesta et putida videri“ (III 51). Res facile intellegitur, modo Tullianae aetatis partitionem disciplinae consideremus: pueri primum apud grammaticos discebant neque quisquam rhetor discipulum nondum initiis quasi litterarum imbutum recipiebat. Rhetorum cursus superior erat et rhetores cum aliqua contemptione grammaticos inferiores despiciebant. Cicero autem, qui rhetorum disciplinam in altiora philosophiae spatia efferre volebat, nolebat certe ad grammaticos descendere. Itaque cum duo illa capita, quamvis ab ipsius aetate abhorrerent, nihilominus conservaret, se magnam veteris artis auctoritatem sequi confessus est. Nam ad Theophrastum philosophum capita περὶ ἑλληνισμοῦ et περὶ σαφήνειας optime quadrant. Aristoteles ne libro quidem de arte poetica conscripto indignum esse iudicavit de litteris et verborum generibus dicere (Poetic. 1456b 20 sqq.), quem ad locum in tertio artis rhetoricae libro disputationem

1) Aut ex scriptis (litterae) aut ex magistri verbis (doctrina) pueri discunt. Falso Sorof: ἐν διὰ δυοῖν: wissenschaftlicher Jugendunterricht.

revocavit, ne bis isdem de rebus ageret.¹⁾ Sed praeterea totum caput rhetorici libri praeceptis *ἑλληνισμοῦ* implevit (Rhet. III 5). Stoici quantum in explicandis elocutionis partibus et in reliquis rebus grammaticis operam consumpserint, iam satis constat. Atque Dionysius Halicarnasensis, cum nollet ex variis de litterarum numero sententiis unam suis rationibus probare, eiusmodi disputationes grammaticis, necnon philosophis commendavit: *Ἡ μὲν οὖν ὑπὲρ τούτων θεωρία γραμματικῆς τε καὶ μετρικῆς, εἰ δὲ βούλεται τις, καὶ φιλοσοφίας οἰκειότερα* (de comp. verb. c. 14 p. 74R). Idem ubi de partibus elocutionis (*μέρια* sive *μέρη* sive *στοιχεῖα λέξεως*) varias sententias ordinem temporum secutus attulit, primos advocavit Aristotelem atque Theodectem *καὶ τοὺς κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους φιλοσοφήσαντας*, quo in numero iure ducendus est Theophrastus, deinde *τοὺς τῆς Στωϊκῆς ἀρέσεως ἡγεμόνας* et *τοὺς μεταγενεστέρους* (de comp. verb. c. 2 p. 8R). Theophrastus igitur ex suae aetatis moribus non habebat, cur res grammaticas, quae Ciceronis Crasso praetereundae erant, omitteret. Immo vero philosophi erat in his rebus accurate versari. Pauca, quae sub hoc capite ei tractanda erant, etiam Cicero perstrinxit²⁾, cum adhortaretur: „(verba) sic et casibus et temporibus et genere et numero conservemus, ut ne quid perturbatum ac discrepans aut praeposterum sit“ (III 40). Atque haec quidem ad grammaticas verborum formas pertinet, illud fortasse gravius est, quod addidit: „Sed etiam lingua et spiritus et vocis sonus est ipse moderandus“ (III 40), cum is, qui post elocutionem in eodem libro etiam de pronuntiatione dicturus est, haec omnia praecepta in ea parte collocare deberet. Neque Crassus facere potest, quin hanc de voce disputationem ab actionis parte disertis verbis seiungat. Theophrasto, qui *περὶ λέξεως* scripsit, certe dicendum erat de pura et urbana pronuntiatione, qua cives peregrinis praestarent.³⁾ Plura autem praecepta singula capituli *περὶ ἑλληνισμοῦ* Theophrastei Simplicius infra suppeditabit, Romani rhetores, qui *λέξεως* praeceptionem laudibus dicendi subiecerunt, primam praetermittunt, ut Cicero fecit. Auctor ad Herennium de prima laude dicit: „Latinitas est, quae sermonem purum conservat, ab omni vitio remotum. Vitia in sermone, quominus is Latinus sit, duo possunt esse, soloeecismus et barbarismus . . . Haec qua ratione vitare possimus, in *arte grammatica*

1) Rhet. III 1404 b 27 *τῶν δ' ὀνομάτων τσαῦτ' ἐχόντων εἶδη, ὅσα τεθεώρηται ἐν τοῖς περὶ ποιήσεως.*

2) Cicero hoc loco breviter etiam de 'legendis oratoribus et poetis' admonet. Veri simile igitur est eodem artis capite Theophrastum ea praecepisse, quae attulit Quintilianus X 1, 27.

3) Quae res recentioribus grammaticis cordi erat; vide, quae Quintilianus praeceperit *περὶ ὀρθοεπειᾶς* I 5, 17—33.

tica dilucide dicemus“ (IV 17). Neque aliter Quintilianus: „Sed ea, quae de ratione Latine atque emendate loquendi fuerunt dicenda, in libro primo, cum de *grammaticae* loqueremur, exsecuti sumus“ (VIII 1, 2). Quo minus igitur elocutionis prima laus in tertio de Oratore libro, ab Auctore Herenniano, a Quintiliano adhibita ex ipsa studiorum ratione, qua pueri illius aetatis erudiebantur, deprompta esse potest, quo vetustiore est indole, eo facilius Theophrastum auctorem esse credimus.

II. Τὸ Σαφές.

Post Latinitatem Cicero illo loco (Or. 79), quem pro fundamento totius disputationis habemus, ita pergit: „Dilucide planeque dicitur.“ Haec igitur altera λέξεως ἀρετή a Theophrasto numerata est. Eundem locum obtinuit apud Auctorem ad Herennium, qui explanationem eam appellavit (IV 17), et apud Quintilianum, ubi perspicuitas nominatur (VIII 1). Quae praecepta sub eam laudem cadant, Cicero summam percurrit De Or. III 49: „Latine scilicet dicendo¹⁾, verbis usitatis ac proprie demonstrantibus ea, quae significari ac declarari volumus²⁾, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum³⁾, non valde productis iis, quae similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur⁴⁾, non discerptis sententiis, non praeposteris temporibus, non confusis personis, non conturbato ordine.“ Perspicuitatis autem laudi oppositum est vitium obscuritatis (vide Quintil. VIII 2, 12. Cic. De Or. III 50 de Fufio et Pomponio.).

Ne alteram quidem Theophrasti laudem, quam unam λέξεως ἀρετήν esse Aristoteles docuit⁵⁾, Crassus dignatus est, quam longe explicaret: „Haec satis spero vobis quidem certe maioribus molesta et putida videri“ (III 51), neque ceteri rhetores, qui laudibus elocutionis utuntur, in perspicuitate morantur. Non quo hanc quoque virtutem grammaticis committerent, sed studia sua in unius fere ornatus tractationem adeo converterunt, ut ceteras virtutes elocutionis neglegerent⁶⁾; quamquam pauci

1) Concatenationem virtutum consulto ab inventore factam esse ita, ut insequens praecedente niteretur, veri simile est.

2) Quintil. VIII 2, 1: „Perspicuitas in verbis praecipuam habet *proprietas*“. Auctor ad Herenn. IV 17: „Explanatio est, quae reddit apertam et dilucidam orationem; ea comparatur duabus rebus: usitatis verbis et propriis.“ Graece *νόρια ἐπη*.

3) Hoc praeceptum, quod ad *σύνθεσιν* apud recentiores pertinet, sub virtute perspicuitatis positum esse ad Theophrasti rationem cognoscendam teneamus.

4) Cf. π. Ἐρφους cap. 22 initium, Aristot. Poet. 1458 a 25.

5) Vide infra p. 30 sqq.

6) Qua de causa non mirum est nullum fragmentum libri *περὶ λέξεως* ex duabus prioribus virtutibus desumptum esse.

quidem tam stolidi videntur fuisse magistri, quam fuit Quintiliano teste rhetor iste, qui discipulos iubebat: *σκότισον*, tanto meliorem ratus oratorem, quanto difficilius intellexeretur. Iure suspicari licet Theophrastum multo maiorem operam, quam recentiores, praeceptis perspicuitatis dedisse neque ad Ciceronem solum provoco, qui docet et de verbis propriis et de plana continuatione verborum in hoc capite praeceptum fuisse, sed etiam ad Aristotelem, qui omnis in ea explicanda versatur; a magistri autem ratione *λέξεως* Theophrastum plane recessisse veri est dissimillimum.

III. Τὸ Πρέπον.

‘Decorum’ vel ‘aptum’ appellant Latini rhetores hanc virtutem. Quam tertio loco a Theophrasto positam esse elucet ex testimonio illo Tulliani Oratoris (79), quo numerorum ordo accurate et dilucide demonstratur. Etsi igitur Cicero in libro De Or. III decorum ornatui postposuit et Fabius quoque Ciceronis sui exemplum numerandi secutus est (XI 1, 1), nos tamen Theophrasti ipsius ordinem¹⁾ adhibere oportet.

Quid sit τὸ πρέπον quaeque eius praecipua fuerint praecepta, paulo accuratius quam in duabus primis laudibus mihi videtur exponendum esse, haec enim virtus ut minus apud rhetores decantata, ita nobis minus nota est; accedit, quod in hoc capite tractando iam oritur quaestio de tribus dicendi generibus, qui *χαρακτῆρες λέξεως* Graece vocantur.

Oratoribus summi momenti esse virtutem *πρέποντος* Tullius his verbis docet: „Ut in vita, sic in oratione nihil est difficilius, quam quid deceat, videre: *πρέπον* appellant hoc Graeci, nos dicamus sane decorum; de quo praeclare et multa praecipiuntur et res est cognitione dignissima Itaque hunc locum longe et late patentem philosophi solent in officiis tractare²⁾ — non cum de recto ipso disputant, nam id quidem unum est — grammatici in poetis, eloquentes in omni et genere et parte causarum“ (Or. 70 sq.). Neque tamen hoc loco neque in maiore opere De Oratore (III 210—212) eam laudem elocutionis, quam longe et late patere ipse affirmavit³⁾, longe etiam explicavit. Ea autem praecepta, quae summam comprehendit, non inutile erit cum similibus quibusdam ab Horatio expositis in celeberrima, quam ad Pisones dedit, epistola, comparare. Poetae videndum erat, ut descriptas servaret vices (Hor. A. P. 86) neve *εἶδη ποιήσεως*, si Graeco uti licet vocabulo, per-

1) Vide caput V totius operis.

2) Cicero de officiis I 93 sqq.

3) Etiam De Or. I 132. *Πασῶν ἐν λόγοις ἀρετῶν ἡ κυριωτάτη τὸ πρέπον* Dionys. Halic. ep. ad Pomp. c. 3 p. 776 R.

misceret, veluti tragicis versibus si rem comicam exponeret (A. P. 90). Orator autem in genere peccabat, si de stillicidiis apud unum iudicem amplissimis verbis dicebat, de maiestate populi Romani summis (Cic. Or. 72). Multum in arte poetica interest, „divosne loquatur an heros, maturusne senex an adhuc florente iuventa fervidus“. Poeta autem instructus aut exemplis, quae Graeci et Romani poetae prioris aevi supeditant (A. P. 120 sqq.), aut philosophorum disciplina sciet „reddere personae convenientia cuique“¹⁾ (A. P. 309). Etiam ad eos, qui audiunt, accommodanda poetae sunt carmina (A. P. 248 sqq.). Eadem ratione orator verba sua accommodare debet ad personas „et eorum, qui dicunt, et eorum, qui audiunt“ (Cic. Or. 71). Capita denique *πρόποντος* summatim enumerantur Cic. De Or. III 120: „Non omni causae nec auditori neque personae neque tempori congruere orationis unum genus.“²⁾ Oratoribus enim variandi studio inflammatis opus est quasi habenis, quibus vires moderari possint. Haec autem decori ratio est atque natura, ut certis praeceptis oratores doceat variandi copiis pro varia occasione temperare. Sequitur, ut omnes variandi et loci et instrumenta in *πρόποντος* caput cadere possint. Quae innumerabilia fere sunt. Inprimis autem varia dicendi genera huc pertinent. Itaque Quintilianus ita de ‘apta’ dictione praefatus est: „Quid enim prodest esse verba et Latina (*ἑλληνισμός*) et significantia (*σαφές*) et nitida, figuris etiam numerisque elaborata (*κατασκευή*), nisi cum iis, in quae iudicem duci formarique volumus, consentiant, si genus sublime dicendi parvis causis, parvum (pressum I. Müller) limatumque grandibus, laetum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, submissum concitatis, trux atque violentum iucundis adhibeamus?“ Fabius igitur, quem tria genera non ignorasse ex libro XII satis perspicitur, in decori capite omnes variandi differentias sibi putavit afferendas esse. Aristoteles quidem parcius, sed genera et ipse quoque in *πρόποντος* finibus collocavit: „Τὸ δὲ πρόπον ἐξεί η̄ λέξις, εἰ ἂν ἡ παθητικὴ τε καὶ ἡθικὴ καὶ τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασιν ἀνάλογον. τὸ δ’ ἀνάλογόν ἐστιν, εἰ ἂν μήτε περὶ εὐόγων ἀντοκαβδάλως λέγῃται μήτε περὶ εὐτελῶν σεμνῶς, μηδ’ ἐπὶ τῷ εὐτελεῖ ὀνόματι ἐπὶ κόσμος“ (Rhet. III 7 p. 1408 a 10). Eadem ratione Theophrasto, Aristotelis discipulo, de verborum cum rebus et personis consensu dicendum erat. Varia etiam genera dicendi tractanda fuisse ex Aristotele et Quintiliano

1) Cf. Cic. Or. 74. Aristotelem: Rhet. III p. 1408 a 26. Plures partes a recentibus rhetoribus divisae sunt, vide Pseudo-Dionysii *Τεχν. Ῥητορ.* p. 123, 11 (U—R), quocum conferas Dionys. de Lysia c. 9 p. 470 R.

2) Quintil. XI 1, 4 „Hunc locum Cicero breviter in tertio de Oratore libro perstringit, neque tamen videri potest quidquam omisisse dicendo: Non omni causae nec auditori etc.“

intellegitur. Quodsi autem Cicero in libro De Or. III *tria* illa genera *πρέποντος* capiti subiecit¹⁾, quamquam eam laudem e Theophrasti libro recepit, non est, cur Theophrasto *tria* genera attribuamus. An Aristoteles, an Quintilianus illa eodem loco tractaverunt? An omnia singula verborum ornamenta et omnes, quas accipimus, figuras dicendi ex Ciceronis libro De Oratore III etiam in Theophrasti opus referamus, quia ornatus laudem Ciceronem ab eo acceptam habere cognovimus? Immo vero Cicero, qui in decoro varia quaedam genera dicendi tractata invenit, facile *tria* ista genera, quae tum magnopere valebant omnibusque dicendi studiosis nota erant, supposebat. Illud etiam animadvertendum est Tullium praeter *tria* genera alios quoque *πρέποντος* observandi locos exponere, veluti laudationes deliberationes iudicia sermones consolationem obiurgationem disputationem historiam²⁾, necnon de personarum et temporum differentia eum dicere.

Πρέποντος ratio et historia nondum satis explicata est. Multa ad eam cognoscendam Aristoteles conferet, multa de poetico usu Horatius, ad oratoriam rationem nonnulla optimae frugis plena Demetrius per totum *περὶ ἑρμηνείας* libellum dispersit. Gravis testis apud Romanos Tullius est. Dionysius autem Halicarnasensis adhibendus quidem est, sed decorum magis laudibus effert, quam praecepta eius docet. Recentiores rhetores doctrinam philosophica sinceritate privant. Quae Fabius in librum XI collegit, iam satis perturbata et ex diversis partibus permixta sunt. Ita recentiores fere omnes. Magnum autem nomen in historia *πρέποντος* Theophrastus noster obtinebit. Sed nunc non est hic locus. Hoc in capite satis est de universa *πρέποντος* indole eiusque inter laudes elocutionis auctoritate te certiolem fieri. Iam ad quartam virtutem pergamus.

IV. Ornatus (*κατασκευή*).

De ornatu Ciceronis verba in Oratore tam aperta sunt, ut neque de nomine Theophrasti neque de numero laudis dubitare liceat, nam: „quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus ornatum illud, suave et affluens.“ In hoc capite etiam magis, quam in decoro, cavendum est, ne singulorum praeceptorum paene immensa copia nos pertubari

1) De Or. III 212 „Itaque hoc loco nihil sane est quod praecipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris et tenuioris et item illius mediocris ad id, quod agemus, accommodatam deligamus. Ornamentis eisdem uti fere licebit alias contentius, alias summissius.“ Ultima verba et omnia, quae his, quae atuli, verbis praecedunt, ad Theophrasti rationem quadrant.

2) Vide Rhetorica III 12 (p. 1413b), ubi Aristoteles tribus generibus, *ἐπιδεικτικῶ*, *συμβουλευτικῶ*, *δικανικῶ* aptam suam cuique orationem ascribit.

patiamur, priusquam iudicium nostrum in universa eius virtutis indole stabilitum sit.

Opportune autem accidit, quod praeter ea fragmenta libri *περὶ λέξεως*, quibus de singulis quibusdam ornandae dictionis praeceptis Theophrasti certiores fimus, duo exstant, quae summatim res ab eo tractatas comprehendunt. De quartae laudis divisione primus audiendus est Dionysius Halicarnasensis: *Καθόλου δὲ τριῶν ὄντων, ὡς φησι Θεόφραστος, ἐξ ὧν γίνεται τὸ μέγα καὶ σεμνὸν καὶ περιττὸν ἐν λέξει, τῆς τε ἐκλογῆς τῶν ὀνομάτων καὶ τῆς ἐκ τούτων ἁρμονίας καὶ τῶν περιλαμβανόντων αὐτὰ σχημάτων κτλ.* (de Isocrate c. 3 init. p. 539R Frgm. V Schmidt p. 6 Mayer). Lysiam enim, qui loquitur *ὡσπερ ἰδιώτης* et insignia ornamenta contemnit omnia, Dionysius illo capite cum Isocrate comparat, ornatissimo oratore. Qua in re Theophrastum adhibet, ut capita habeat, quibus differentias explicare possit. Itaque nobis, ut qui de Theophrasti laudibus a Cicerone iam eruditi simus, dubium esse nequit, quin de quarta laude Dionysius dicat. Sequitur, ut Theophrastus ornatum in tres partes dividerit: *ἐκλογήν, ἁρμονίαν, σχήματα*.

Admonendum vero est, ne eam partitionem, quae in delectu et compositione verborum posita sit, totius *λέξεως* partitionem esse credamus, quia Dionysium ipsum et alios recentes rhetores ea partitionis ratione usos esse videmus.¹⁾ Qui totam elocutionem in quattuor laudum capita divisit, facere non potest, quin delectum et compositionem verborum illis capitibus subiungat. Altera enim divisio alteri certe subicienda est.²⁾ Dionysii testimonio probatur Theophrastum ornatus laudem fecisse generale caput, *ἐκλογήν, ἁρμονίαν σχήματα* autem tamquam partes huius capitulis. Atque primum quidem apparet talem *ἁρμονίαν* non recentioris *συνθέσεως* ratione omnia, quae inde a litteris et syllabis usque ad numeros oratorios et periodos ad verborum continuationem pertinent, complecti, sed ornamenta tantum compositionis. Quod vocabuli etiam diffe-

1) Vide, ut afferam exemplum, Dionys. H. de comp. verb. c. 1 p. 5R.

2) Falsus est, qui in eodem libro *περὶ λέξεως* antea *ἐκλογήν* et *σύνθεσιν* putat esse tractatas, postea vero virtutes elocutionis, quibus eadem capita iterum subiecta sint. Altera enim capita alterorum praecepta repetere debent. Vera omnia, quae Mayerus in nova editione *ἐκλογῆς* proprio capiti dedit, ad ornatum pertinent (Mayer p. 51—67). A Dionysio deceptus est; sed ne ille quidem in iis iudiciis, quae virtutibus utuntur, etiam *ἐκλογήν* et *σύνθεσιν* separatim persequi audet (cf. iudicia de Lysia, de Isocrate, de Isaeo.). Hoc igitur non verius est, quam illud, quod Mayerus ex Demetrii libro *περὶ ἐρμηρείας* unicuique virtuti proprium caput *πράγματα* (Demetrii *διάνοιαν*) subiecit. Theophrastus enim scripsit *περὶ λέξεως*, Demetrius *περὶ χαρακτήρων*. In his describendis rerum ratio habenda erat. De divisione virtutum Dionysii testimonium de Isocr. c. 3 sequi debuit.

rentia significatur, quoniam Theophrastus non communi vocabulo *συνθέσεως*, sed voce *ἁρμονία* usus est, quae ad ornatam compositionem magis idonea videtur esse.

Sed de vocabuli *συντιθέναι* usu vetustiore pauca dicenda sunt. Aristoteles enim, qui compositionem verborum, quatenus ad ornatum pertinet, capitibus 8 et 9 Rhet. III tractavit, vocem *συντιθέναι* sine illa vi, qua recentiores solent, adhibuit, ut omnem plurium verborum continuationem significaret. Delectui autem verborum *σύνθεσιν* adeo non opposuit, ut etiam iis locis hac voce uteretur, quibus de singulis verbis eligendis agebat. Confer, ut exemplis utar, Aristotelis Rhet. III c. 5 initium, quo loco postquam de singulorum verborum usu nonnulla disseruit, his verbis ad *ἑλληνισμόν* transit: *Ὁ μὲν οὖν λόγος συντίθεται ἐκ τούτων*. Apparet enim haec extrema verba nihil aliud sibi velle, quam ea, quae initio eius partis leguntur (1404 b 26): *ὄντων δ' ὀνομάτων καὶ ῥημάτων, ἐξ ὧν ὁ λόγος συνέστηκεν*. Neuter locus ad compositionem, quam recentes appellant, pertinet, nec aliter ea verba, quae de Euripide dicuntur p. 1404 b 23: *κλέπεται δ' εὖ, ἐάν τις ἐκ τῆς εἰσθουλίας διαλέκτου ἐκλέγων συντιθῆῃ· ὁ περὶ Εὐριπίδης ποιεῖ καὶ ὑπέδειξε πρῶτος*. Quis enim dubitat, quin Euripidis delectus verborum laudetur, non compositio? Vox autem *συντιθέναι* omnibus illis locis suo iure adhibetur, modo ne angustis termini technici finibus eius vim definias. Qui enim verba deligit et conserit, certe *συντίθησι*, etsi nulla artis ratione adhibita id facit. Etiam Theophrasti fragmentum quoddam falsum locum apud Mayerum accepit, propter vocem *συντιθέναι*. Dionysius H. enim eum, qui orationem pulchram componendo reddere studet, primum in deligendis verbis bene sonantia et gravia quaerere iubet: *ὅσα καλλιλογίαν ἢ μεγαλοπρέπειαν ἢ σεμνότητα περιέληφεν ὀνόματα . . . εἴρηται δέ τινα περὶ τούτων καὶ Θεοφράστῳ τῷ φιλοσόφῳ κοινότερον ἐν τοῖς περὶ λέξεως, ἐνθα ὀρίζει, τίνα ὀνόματα φύσει καλὰ [παραδείγματος ἕνεκα], ὧν συντιθεμένων καλὴν οἰεται καὶ μεγαλοπρεπῆ γενήσεσθαι τὴν φράσιν, καὶ αὐθις ἕτερα μικρὰ καὶ ταπεινά, ἐξ ὧν οὔτε ποίημα χρηστὸν ἔσεσθαι φησιν οὔτε λόγον* (c. 16 p. 101 R). Theophrastus igitur de bene sonantibus et gravibus verbis dixit, ubi *κοινότερον* ea tractavit et definivit, i. e. in ea parte quartae virtutis, quae erat de simplicium verborum ornatu. Etiam si libellus *περὶ ἑρμηνείας* (173) non servavisset definitionem ipsam Theophrasti, qua *κάλλος ὀνόματος* explicatur, non debuit Mayerus fragmentum Dionysii appellare *περὶ συνθέσεως ὀνομάτων*.¹⁾ Immo vero Dionysio gratias agamus, quod totius capituli Theophrastei de ornatu

1) Vid. p. 72. Mayerus ob id ipsum Theophrasti partem multo longius, quam verum est, in verba Dionysiana continuavit.

simplicium verborum argumentum suis verbis comprehendit. Inde cognoscere licet Theophrastum uno et simplici nomine *καλὰ ὀνόματα* usum esse et probato huic generi verborum opposuisse ea, ex quibus neque oratio neque carmen laude dignum fieri posset. Quod autem legimus: *ὧν συντιθεμένων* hoc eundem usum vocis *συντιθέναι* ostendit atque Aristotelis loci supra allati, quo singula verba *μόρια* esse τοῦ λόγου significatur, sed ne hilum quidem is locus docet de ratione componendi. In altera parte, quae de humilibus verbis est, illa *ἐξ ὧν . . . ἔσεσθαι* prorsus respondent prioribus verbis *ὧν συντιθεμένων*. Proinde et hoc fragmentum capiti *περὶ ἐκλογῆς καλῶν ὀνομάτων*, quae pars erat *κατασκευῆς*, relinquamus neve eos¹⁾ audiamus, qui ex Aristotelicis locis supra laudatis dispositionem tertii libri Rhetoricorum maxime turbatam et *σύνθεσιν* cum *ἐκλογῇ* permixtam esse conabantur demonstrare. Illi certe loci testimonio esse non possunt.

Sed ad quartae Theophrasteae virtutis divisionem revertamur. Recentiori arte nos non licet impediri, quominus Dionysii verbis de Isocr. c. 3 ita, ut leguntur, fidem habeamus et *ἐκλογὴν ἀρμονίαν σχήματα* ornatui quasi capita subiciamus.

Quae ratio quartae virtutis tribus prioribus virtutibus probatur, quibus in singulis, ut Tullius et Quintilianus docent, et de simplicibus verbis et de coniunctis agebatur. *Πρόποντος* capite omnia, quae ad varianda verba pertinent, tractari cognovimus, grammatica Latinitatis ratio tam in singulis verbis (*βαρβαρισμός*) quam in coniunctis (*σολοικισμός*) observatur, *σαφήνειαν* virtutem non solum *κύρια ἔπη*, sed etiam plana et minime intricata compositio efficit (De Or. III 49 Quintil. VIII 2, 14). Itaque si *σχήματα* omittimus, quorum ea est vis atque natura, ut in ornatu solo tractari possint²⁾, etiam reliquae virtutes eadem ratione divisae sunt, quam quartae virtutis fuisse Dionysius tradidit.

1) Cf. Roemer: Editionis praef. p. LXXXI Marx: Aristoteles' Rhetorik (Ber. sächs. Gesellschaft. Vol. LII, 1900) p. 277, etiam G. Süss: Ethos p. 178.

2) *Σχήματα* a recentioribus in compositionis capite collocari solent. Theophrastus autem cum *ἀρμονίαν* ita terminaret, ut ornatam tantum periodorum et numerorum rationem comprehenderet, figuris proprium praeter *ἀρμονίαν* caput dare debuit. Differentia enim, quae intercedit inter figuras in pluribus verbis positas et rationem componendi, eum non fugit. In continuatione verborum figuras versari ipsis Dionysii verbis demonstratur: *τῶν περιλαμβανόντων αὐτὰ* (scil. *τὰ ὀνόματα*) *σχημάτων*. Ceterum Schraderus non puto assentiendum esse, qui in Hermae vol. 39, 586 sq. demonstrare temptavit, vocabulum *σχήματα* apud Theophrastum non eandem habuisse vim, quam Latine figuras aut recentium Graecorum *σχήματα λέξεως*. Ipse Schraderus ita *σχήματα* Theophrastea interpretari studet, ut in *ἀρμονίας* capite ea collocet neque intellegatur, cur Theophrastus proprio ea capite donaverit. Numerum sane figurarum magis magisque auctum esse nemo nescit.

Atque haec quidem de partitione quartae virtutis Theophrasteae ex fragmentis cognoscimus, quae cum nomine auctoris servata sunt. Probandur haec et illustrantur, cum iam ad Tullii librum De Oratore III et eos auctores, qui virtutes Theophrasteas receperunt, redibimus. Divisionem *totius* elocutionis in *ἐκλογήν* et *σύνθεσιν ὀνομάτων* Cicero in libro De Or. III non novit. Quattuor virtutes omnem *λέξιν* comprehendunt. Quarta autem ornatus virtus dividitur primum quidem in 'ornatum ex singulis verbis' (*ἐκλογήν*) et 'ornatum ex continuatis' (*ἀρμολύαν*) De Or. III 149 III 171. Desideramus igitur *σχήματα*. Quamquam recentiores ea in compositione collocabant, tamen Cicero hac quoque in re priorem doctrinam secutus continuationem ita terminat, ut figuris locus non detur (III 171). Absoluta deinde compositione perorare videtur (III 199). Tum denique *σχήματα* adnectit et ipse suam bipartitionem ornatus tertio capite complet, ut orbem Theophrasteum restituat (§ 200sqq).

Nihil mutatum est, nisi quod figurae cum compositione in ornatum *perpetuae* orationis convenerunt. Omnem Tullii rationem perspicere licet ex De Or. III 201: „(Vos) admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis (I) illa tria tenere, ut translatis (a) utamur frequenter, interdum factis (b) raro autem pervetustis (c). In perpetua autem oratione (II), cum (a) et coniunctionis levitatem (1) et numerorum, quam dixi, rationem (2) tenuerimus, tum (b) est quasi luminibus distinguenda et frequentanda omnis oratio sententiarum (1) atque verborum (2)“.¹⁾ Auctor ad Herennium et Quintilianus a Theophrasto longius iam differunt. Quintilianus tamen ipsam rem aperte probat, quoniam virtutibus, quae sunt summa elocutionis capita, *ἐκλογήν* et *σύνθεσιν* subiecit. Quam avidè compositio suos terminos propagaverit, inde cognoscitur, quod Fabius etiam tralata verba a delectu verborum ad eam transfert (Quint. VIII 3, 38). De divisione autem ornatus ita dicit VIII 3, 15: „Et quoniam orationis tam ornatus quam perspicuitas aut in *singulis* verbis est aut in *pluribus* positus“ etc. Multo liberius Auctor ad Herennium, qui item virtutes Theophrasteis similes recepit. Duo enim capita ornatus ex tribus illis adeo aucta erant, ut ex imperio virtutis soluta proprios fines

1) In Oratore Tullius ornatum ad iudicium de generibus ferendum adhibet eamque virtutem prope a Theophrasti ipsius nomine laudato (§ 79) ita dividit, ut in libro De Or. III „Unus (scil. ornatus) simplicium, alter collocatorum“ § 80. Inter ornamenta collocatorum verborum etiam *σχήματα* ducit § 83. *σχήματα* autem *διανοίας* proprium caput fecit: „(ornamenta) alia rerum, alia verborum“ (80) cf. 81 ubi pro 'rerum' dicit „sententiarum ornamenta“ et 83 „quod idem verbum (scil. *σχήματα*) ab iis etiam in sententiarum ornamenta transfertur“.

occuparent, *ἄρμονία* et *σχήματα*. Quo factum est, ut virtuti nihil relinqueretur nisi unum caput singulorum verborum. Ita certe virtus *σαφηνείας* tractatur IV 17. Deinde sequitur compositio IV 18, tum *σχήματα* c. 13sq. Praetermisit igitur, quae de *ornatu* singulorum verborum dicenda erant, quamquam translationem inter figuras (exornationes) recepit. Omnem curam in eas et in compositionem contulit. Sed ne ita quidem nos celat, quae ratio inter virtutes et capita *ἐκλογῆς ἄρμονίας σχημάτων* inde a Theophrasto intercesserit. Immo vero eiusmodi differentiae quasi magna voce enarrare mihi videntur de saeculorum studiis cum annis mutatis. Historia docet. An quicquam de mutatis artis rhetoricae studiis maius est documentum, quam Theophrastum philosophum omnia ornamenta orationis eodem unius virtutis iure comprehendisse, quod orationis virtutibus *ἑλληνισμῶ σαφηνεία πρόποντι* pariter concessit, rhetores vero insequentis saeculi omnem *λέξιν* sub potestatem ornatus redegisse, cum ea, quae antea *unius ornatus* capita erant, *ἐκλογῆ* et *σύνθεσις*, iam *totius* elocutionis capita facta essent? Nam etsi sub iis quoque capitibus quaedam verba fiebant de puro et dilucido sermone, tamen pari iure non iam utebantur illae virtutes. Res publica virtutum, quarum sua quaeque civitate fruebatur, diruta est, ut ornatus tyrannus reliquas subigeret. Theophrasti auctoritati, qua usus est apud posteros, gratias debemus, quod rhetorica ratio unice cupida ornandae elocutionis non dico contempta est a Romanis, cum multa inde recipere, sed in vetustioribus fundamentis rursus stabilita est. Si de Atticis ex virtutibus iudicare licet, tres virtutes *ἑλληνισμοῦ σαφηνείας πρόποντος* recte defenderunt contra ornatum nimis superbientem, nihil falsi, nisi quod eum omnino condemnarent.¹⁾ Omnis autem aetas non solum antiquitatis, sed etiam nostri aevi, tumore et verborum inani iactantia laboravit, quae *ἰσομοιρίαν* a philosopho natura duce constitutam dissolvit et ornatum unum ad bene dicendum existimavit necessarium esse. Sed de Ciceronis testimonio haecenus. Comparato enim maiore *λέξεως* tractatu libri De Or. III locus ille Oratoris (79), quo de Theophrasti quattuor laudibus orationis certiores facti sumus, explicatus et probatus est. Satis igitur te instructum puto esse, ut de Simplicio iustum iudicium feras.

In Simplicii commentario in Aristotelis categorias leguntur haec verba: „καθὸ μὲν γὰρ λέξεις, ἄλλας ἔχουσι πραγματείας, ἄς ἐν τῷ Περὶ τῶν τοῦ λόγου στοιχείων ὃ τε Θεόφραστος ἀνακινεῖ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν γεγραφότες, οἷον πρότερον ὄνομα καὶ ὄψημα τοῦ λόγου στοιχεία ἢ καὶ

1) Hoc etiam Cicero dicit, modo eius verba Or. 79 ex controversia Atticis illata ad historiam et doctrinae per tempora continuationem deferamus.

ἄρθρα καὶ σύνδεσμοι καὶ ἄλλα τινά· λέξεως δὲ καὶ ταῦτα μέρη, λόγον δὲ ὄνομα καὶ ῥῆμα· καὶ τίς ἢ κυρία λέξις, τίς δὲ ἢ μεταφορική, καὶ τίνα τὰ πάθη αὐτῆς, οἷον τί ἀποκοπή, τί ἀφαίρεσις, τίνες αἱ ἀπλαῖ, τίνες αἱ σύνθετοι, τίνες αἱ ὑποσύνθετοι καὶ ὅσα τοιαῦτα, καὶ ὅσα περὶ ἰδεῶν εἰρηται, τί τὸ σαφὲς ἐν ταῖς λέξεσιν, τί τὸ μεγαλοπρεπές, τί τὸ ἡδὺ καὶ πιθανόν“ (Simplic. in Aristot. Categ. ed. Kalbfleisch p. 10, Schmidt Frgm. p. 38, Mayer p. 15sq.). Hoc fragmentum ab omnibus, qui de Theophrasti praeceptis λέξεως scripserunt, afferri solet, quasi ipsius Simplicii esset auctoris. Quod mirum sane est. Revera enim eum, qui Simplicii verba diligenter perlegit, fugere non potest, quin Porphyrius sit is, cui illud Theophrasti fragmentum debemus. Res tam aperta est, ut describendis omnibus Graecis verbis paginas complere nolim. Inde ab his verbis: ὁ δὲ Πορφύριος σκοπὸν εἶναι τοῦ βιβλίου φησὶν ἐν τε τῷ πρὸς Γεδάλειον καὶ ἐν τῷ κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν κτλ. (Kalbfleisch p. 10, lin. 20) usque ad haec verba: προστίθησιν δὲ καὶ τὰ τοῦ Βοήθου ὁ Πορφύριος (p. 11, 23) paraphrasin Porphyrii scripsit Simplicius. Ipsius demum verba incipiunt hoc loco: δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων . . . (p. 11, 30). Porphyrius igitur, cum categorias ab oratoria dictione separaret¹⁾, Theophrasto usus est auctore ad capita λέξεως enumeranda. Categorias enim dicit esse „περὶ φωνῶν μὲν ἀπλῶν καὶ λέξεων . . . καθὸ δὲ σημαντικαὶ τῶν ὄντων εἰσὶ τῶν πρώτων καὶ ἀπλῶν, ἀλλ’ οὐ καθὸ παρασχηματίζονται ἢ συσχηματίζονται ἢ πάθη τοιάδε ἀναδέχονται καὶ ιδέας ἔχουσι τοιάσδε, ἅπερ ἢ περὶ τῶν λέξεων ὡς λέξεων ἐπίσκεψις πολυπραγμονεῖ“ (Simplic. l. c. p. 11, 32). Quod cum Porphyrii consilium fuerit, verba supra allata: καθὸ μὲν γὰρ λέξεις, ἄλλας ἔχουσι πραγματείας, ἃς ἐν τῷ περὶ τῶν τοῦ λόγου στοιχείων ὁ τε Θεόφραστος ἀνακινεῖ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν γεγραφοῦτες non ita intellegenda esse credo, ut περὶ τῶν τοῦ λόγου στοιχείων ipsa tituli forma fuerit — neque enim de tali Theophrasti libro aliunde quicquam comperimus et Porphyrius praeter Theophrastum alios advocat, quos omnes eiusdem tituli libros composuisse certe non vult affirmare — sed ut pars et quasi caput artis significetur, quo λέξεις καθὸ λέξεις tractentur, categoriarum capiti oppositum. Quoniam autem verba περὶ τῶν τοῦ λόγου στοιχείων de argumento, non de titulo explicanda esse censeo, etiam in sequentibus verbis malo cum pluribus codicibus οἱ περὶ αὐτῶν γεγραφοῦτες legere quam cum uno libro et editoribus οἱ περὶ αὐτὸν γεγραφοῦτες.²⁾

1) Adnotandum est aperta vestigia Porphyrianae rationis κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν in Simplicii verbis deprehendi. Ita enim eius quaestiones continuae explicandae sunt. Primae quaestioni etiam ἀπόκρισις addita est.

2) Περὶ αὐτῶν lectio gravissimo codicum genere diversorum (I. K. A. apud

Atque haec quidem de auctore et de titulo. Venio nunc ad res earumque ordinem. Porphyrius singillatim debuit res enumerare, ut *πραγματείας* oratoriae *λέξεως* distincte percenseret, eadem ratione, qua, ut afferam exemplum, Tullius pater in Partitionibus oratoriis filio orbem totius artis in singula dissolvit capita. Nihil igitur e Porphyrio ad capita Theophrastea ipsa cognoscenda lucratur. At coniungendi et comparandi inter se ita sunt Cicero et Porphyrius, ut ille dispositionem et capitum rationem, hic aliquid de singulis rebus suppeditet. Theophrastum igitur primam constituisse virtutem *ἑλληνισμόν* a Cicerone accipimus. Res grammaticas hoc capite tractari probatur consensu Auctoris Herenniani, Ciceronis, Quintiliani. Porphyrius autem docet Theophrastum in *ἑλληνισμοῦ* parte egisse de elementis dictionis¹⁾, de syncopis similibusque verborum mutationibus, de nominum generibus.²⁾ Ad alteram *σαφηνείας* laudem pertinet *ἡ κυρία λέξις*, ad ornatum *ἡ μεταφορικῆ*. Postremo vero quodsi Porphyrius addidit *καὶ ὅσα περὶ ἰδεῶν εἰρηται· τί τὸ σαφές ἐν ταῖς λέξεσιν, τί τὸ μεγαλοπρεπές, τί τὸ ἡδὺν καὶ πιθανόν*, in vocabulo *ἰδεῶν* haeremus, quo videmur prohiberi eas cum laudibus, quas Cicero enumerat, comparare. Ex historia enim virtutum, quam inde a capite III tractabimus, Theophrastum, ut Aristotelem Stoicos Dionysium Halicarnasensem, nomine *ἀρετῶν* usum esse elucebit. Neque dubium est, quin Cicero, cum de Theophrasti *laudibus* orationis diceret, illud Graecum vocabulum transtulerit.³⁾ Itaque Radermacher assentior Porphyrium ex suae aetatis artibus rhetoricis depromptum nomen *ἰδεῶν* pro vetere nomine adhibuisse. Atque ut hac in re Tullio maiorem fidem habere cogimur, ita etiam reliqua Porphyrii verba de ideis interpretanda sunt ex laudibus a Tullio allatis. Primae laudis nomen Porphyrius eo facilius praetermittere poterat, quo plura antea ca-

Kalbfleisch) consensu defenditur. Ceterum non sententia solum desiderare videtur *περὶ αὐτόν* lectionem, sed etiam verba. Vox enim *γεγραφέτης*, si legis *οἱ περὶ αὐτόν*, claudicat.

1) Quae Theophrastus *στοιχεῖα λέξεως* appellavit, alii aliter, vide Dionys. H. de comp. verb. c. 2 p. 8R.

2) Graece *εἶδη ὀνομάτων*. Porphyrii verba: „*τίνες αἱ ἀπλαῖ, τίνες αἱ σύνθετοι, τίνες αἱ ὑποσύνθετοι καὶ ὅσα τοιαῦτα*“ conferenda sunt cum Aristotele (Poet. 1457a31): „*Ὀνόματος δὲ εἶδη τὸ μὲν ἀπλοῦν . . . τὸ δὲ διπλοῦν (= σύνθετον) . . . εἶη δ' ἂν καὶ τριπλοῦν καὶ τετραπλοῦν ὄνομα καὶ πολλαπλοῦν (= ὑποσύνθετον)*“. Falso Porphyrii locum ad *σύνθεσιν ὀνομάτων*, quae *ἔλλογῃ* opposita sit, Mayerus rettulit (p. 16).

3) Radermacher (Rh. Mus. 54, 375): „Wenn Cicero (Or. 79) sagt: 'unum aberit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus' . . ., so sehe ich nicht ein, was anders mit den laudes orationes übersetzt sein soll, als das griechische *ἀρεταὶ λέξεως*.“ Sed falso putat Mayerus, utrumque nomen eandem habuisse vim (p. XV).

pita eius enumeravit. Alteri laudi perspicuitatis respondet nomen τὸ σαφές, tertiae decori laudi illud πιθανόν, quod extremum legitur. Hoc enim in vetere dumtaxat arte cum decoro coniunctum erat.¹⁾ Restant apud Porphyrium τὸ μεγαλοπρεπές et τὸ ἡδύ, quae ut in unam ornatus laudem contrahamus, et numero quattuor laudum impellimur et ab ipso Cicerone admonemur, qui non solum multis locis ornamenta distinxit in ea, quae voluptati et suavitati prosunt, et ea, quae gravitatem et magnificentiam efficiunt²⁾, sed etiam illo Oratoris loco, cum tribus pro una laude ornatus nominibus uteretur, Theophrastum hanc virtutem e pluribus partibus composuisse docuit. Ut autem 'suave' cum Porphyriano verbo ἡδύ coniungendum est³⁾, ita sub Tulliano 'afluens' gravitatem quaerimus et illud περιττόν, quod a Dionysio ad Theophrastum delatum est.⁴⁾ Idem recentes Latini 'magnificum' solent vocare, Graeci τὸ μεγαλοπρεπές.

Iam habes omnem rationem, quae inter Tullii et Porphyrii testimonium intercedat. Alterum ab altero aliquantum differre non potest negari. Sed si tempora et personas iudicabis et ad recentiore indolem eorum, quae in Porphyrio differunt, animum attendes, non dubitabis, cui maior habenda sit fides.

Quae cum ita sint, ii non audiendi sunt, quibus Simplicii, ut pro Porphyrio dicere solent, umbra obstitit, quominus lucem in verbis Tullianis conspicerent. Quo in numero habendi sunt Maximilianus Schmidt (De Theophrasto rhetore Halis Saxonum 1839, p. 45), Otto Jahn (in commentario Tulliani Oratoris), Hermannus Diels, cuius haec sunt verba: „Theophrast zählt ganz unbefangen als Hauptarten des Stiles das σαφές . . . , ferner ἡδύ, μεγαλοπρεπές und endlich das πιθανόν auf“, quae omnia a Porphyrio repetita sunt. Quin etiam Ciceronem in adnotatione expressis verbis procul habet: „vgl. Cic. Orat. 79, wo jedoch die drei andern Arten nicht aus Theophrast genommen sein können“ (Abh. Berl. Ac. 1886 p. 12). Rectius vel ii iudicaverunt, qui quattuor Ciceronis lau-

1) Quod, ut unum afferam testem, Aristoteles probat Rhet. III, 1414a28 τὸ πιθανόν ἐκ τοῦ πρόποντος cf. 1408a19, 1408b3. Schmid Rh. Mus. 49, 145,1 dubitat, utrum cum suavitate (ἡδύ) τὸ πιθανόν coniungendum sit, an cum decoro. Prior autem sententia ex recentiore arte rhetorica probari potest, ad Theophrastum altera sola quadrat.

2) Quae eadem ratione inter se differunt atque ἡθος et πάθος. ἡθος enim ad suavitatem est accommodatum, πάθος ad magnificentiam.

3) In hac virtutis parte nulla dissensio est. Itaque non debuit Rabius (de Theophrasti libris περὶ λέξεως) vocem 'suave' mutare in 'grave'. Gravitas subest voci 'afluens'.

4) Τὸ μέγα καὶ σεμνὸν καὶ περιττόν ἐν λέξει Dionys. de Isocr. p. 539R (c. 3). Cf. Περὶ Ὑψους 3,4 etc.

des Theophrasto omnes tribuerunt, sed Porphyrium secuti praeter eas complures etiam alias illis quattuor addere voluerunt. Ita quidem H. Rabe (l. l. p. 42) quamquam falsis argumentis e tribus generibus quaesitis utitur, tamen recte concedit: „Aperte igitur quattuor virtutes a Cicerone allatae Theophrasteae sunt omnes“. Sed ut differentiam inter Porphyrium et Ciceronem explicet, omnem elocutionem in *ἐκλογίην* et *σύνθεσιν ὀνομάτων* partitus virtutes maioribus his partibus subicit et apud Porphyrium singulorum verborum virtutes sibi videtur repperisse, apud Tullium coniunctorum. Quod non minus a Ciceronis consilio, quale nos supra cognovimus, abhorret, quam quod opinatur non omnes ab eo virtutes coniunctorum verborum ex Theophrasto afferri (l. l. p. 43). Similiter interpretatus est Guilelmus Schmid, etsi diverso nomine *ιδεῶν* utitur: „Theophrast unterschied mindestens vier *ιδέαι λέξεως* — daß es bloß vier gewesen seien, kann weder aus Cicero, der mit dem quartum nicht die letzte Nummer gemeint zu haben braucht¹⁾, noch aus Simplicius, der keinerlei Interesse hat, hierüber vollständig zu sein (wie denn auch die Reihenfolge der *ιδέαι* bei ihm nicht mit der von Cicero bezeugten übereinstimmt, also ungenau wiedergegeben ist) geschlossen werden“ (Rh. Mus. 49, 145). Qua in sententia ut Schmidium perseverasse credam, maxime adducor discipuli eius, Francisci Nassal, libello qui inscribitur: Ästhetisch-Rhetorische Beziehungen zwischen Dionysius H. und Cicero (Dissert. Tübingen 1910). Hic enim ideas ita fere, ut Schmidius, profert (l. l. p. 70). Novus denique editor fragmentorum, Mayerus, cum undecim *ιδέας* Theophrasteas cum virtutibus confusas enumeraret (p. 16sq.), nomen et numeros, quos Tullius in Oratore (79) docuit, neglexisse videtur.²⁾ Quin etiam verba Tulliana coniciendo temptavit, cum scriberet: ‘ornatum illud, suave et fluens’ et in adnotatione explicaret: „Codices exhibent ‘afluens’, quod *correximus*“ (p. 14). Sed vereor, ut sit verum. Nam primum quidem codices non exhibent ‘afluens’, sed ‘adfluens’ aut ‘affluens’ (sic L.); illud afluens ab Heerdegeno scriptum est auctore Dombartio, qui alterum f grammatica ratione damnari ostendit. Deinde correcturae neque causam, cur facta opus sit, neque argumentum, quo probetur, addit, nisi quod nos defert ad Oratorem § 42. Quem locum si in editionibus nostris evolveris, sane quidem de epidictico genere hoc iudicium leges: „Dulce igitur orationis genus et solutum *et fluens*“. Satisne argumenti hoc tibi videtur esse, ut altero loco etiam ‘adfluens’

1) Ad verba Tulliana ‘*unum* aberit sqq.’ minus attendit.

2) Mayerus undecim *ιδέας* Theophrasti enumerat. Multas putat Ciceronem omisisse, duas autem, ornatum et suavitatem, perperam in unam virtutem contaminasse, eo scilicet loco, quo Tullius enumerationi anxie operam dedit.

mutetur in 'fluens'? Quid, quod ipsum illud 'fluens', quo nititur Mayerus, *coniectura* est Orelli, Laudensis autem, cuius apographis solis illa pars continetur, exhibet 'effluens'? Debit igitur levi mendo sublato pro Orelli *coniectura* Tullianum verbum etiam Or. 42 redintegrare et affluens (sic. L. etiam Or. 79) aut potius meliorem usum orthographiae secutus 'afluens' scribere, nequaquam autem e *coniectura* *coniecturam* depromere.

Iam satis mihi dictum est de iis, quos Porphyrius videtur in errorem compulisse. Libenter transeo ad eos, qui levibus quibusdam differentiis omissis eadem ratione locum illum Tulliani Oratoris interpretantur, quam nos exposuimus. Strillerus in libro, qui inscribitur „De Stoicorum studiis rhetoricis“ (Breslauer phil. Abh. vol. I, pars II) haec pronuntiat: „Ex his verbis (Or. 79) nihil aliud concludi posse existimo quam Theophrastum quattuor orationis 'laudes' posuisse has: τὸ ἐλληγνίζειν (quod respondeat sermoni puro et Latino), τὸ σαφές, τὸ πρέπον, τὸ ἡδύ“ . . . Virtutes igitur orationis Theophrastus meo quidem iudicio statuit τὸ ἐλληγνίζειν, τὸ σαφές, τὸ πρέπον, τὸ ἡδύ (p. 51).¹⁾ Quartae virtuti etiam τὸ μεγαλοπρεπές adiciendum esse vidit Geigenmüller, qui etsi Strillero non usus est, eandem interpretationem Oratoris (79) defendit in dissertatione, quae inscribitur: „Quaestiones Dionysianae de vocabulis artis criticae“ (p. 39). Geigenmüllero equidem prorsus assentior, nisi quod 'decorum' cum Porphyrii probabilitate (πιθανόν) coniungo et ἐλληγνισμόν in iis pono, quae ante ideas ille dixit; quare tabulam eius, qua Theophrasti virtutes elocutionis depinxit, in meum usum mihi liceat convertere. Haec autem est (l. l. p. 39):

Ἐλληγνισμός		purum et Latinum	
Σαφές		dilucidum planumque	
Πρέπον (πιθανόν)		decorum	
Κατασκευή	{ μεγαλοπρεπές ἡδύ	afluens suave	} ornatus.

Theophrasti igitur de quattuor virtutibus dicendi satis iam instructi sumus, ut virtutum historiam per scripta rhetorica persequamur. Quae duabus quaestionibus una respondebit. Studemus enim et videre, quibus rationibus virtutum doctrina ad λέξεως praeceptionem adhibita et commutata sit, et cognoscere, qua auctoritate Eresius philosophus sit usus apud posteros.

1) L. Laurand: De M. Tulli Ciceronis studiis rhetoricis (Thesis, Parisiis 1907) p. 40. Theophrasto tribuit quattuor virtutes, quae enumerantur Or. 79 et in libro III De Or. adhibentur, de tribus autem generibus certam sententiam ferre non audet, quamquam Theophrasti inventoris ea esse et ipse quoque credit.